

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд за присъждане на научна и образователна степен “доктор”
по научно направление 2.1 Филология

Докторант: Вяра Александрова Найденова

Тема на дисертационния труд: Лингвостилистични средства на комичното в комедиографията на Бранислав Нушич

Рецензент: доц. д-р Ина Христова (Софийски университет “Св.Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии, Катедра по славянски литератури)

Вяра Найденова е докторантка на самостоятелна подготовка към катедра „Славянско езикознание“ във Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Кл. Охридски“, където дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита. Публикациите по темата на дисертацията са 19. Представени са в специализирани научни издания и в тематични сборници от научни форуми и конференции.

Поетиката на комичното в творчеството на Бранислав Нушич е активно и задълбочено разработван изследователски проблем в контекста на сръбското литературознание. Научният труд на Вяра Найденова успешно се вписва в този контекст с конструирането на интерпретационен ракурс, който маркира собствен изследователски терен, установявайки континуитет с резултатите от досегашните проучвания. Изследването бележи приемственост и с формиралата се в българската славистика научна традиция на монографично представяне на класиците на славянските литератури, чието начало поставя книгата „Бранислав Нушич“ на Боян Ничев.

Представеният дисертационен труд се състои от увод, три глави, заключение, списък на използваната литература и списък на приетите съкращения. Структурата на научния труд е много добре обмислена, с ясно открояваща се взаимосвързаност, йерархичност и целенасоченост. Благодарение на последователното придържане на авторката към конструираната собствена логика на изследването, идеята за цялото е налична и видима във всеки един от етапите на изследователския процес.

В съгласие с установените изисквания уводът представя предмета, целите и задачите на изследването, както и прецизно формулирана работна хипотеза. Проява на научна самовзискателност е фактът, че авторката не се задоволява да аргументира избора на интердисциплинарния метод единствено със самоочевидната актуалност и (пост)модерност на интердисциплинарните изследвания. Методологическият избор е изведен от принципното разбиране за художествената творба като динамична естетическа система, в която се пресичат и взаимодействат разнородни езикови и културни кодове и това разбиране е защитено чрез устойчивата изследователска нагласа към последователно установяване и осмисляне на системните връзки, въз основа на които се изгражда художественото единство.

Следва да се отбележи и въведеният от авторката собствен термин – „аберация“, както и точният подбор на литературния материал – избраните комедии на Нушич са репрезентативни и с оглед на единството на комедиографския му стил, и по отношение на разнообразието и вариативността на неговата поезика на комичното.

Теоретико-методологическото базиране и рамкиране на изследването е осъществено в рамките на краткия преглед на естетическите схващания за комичното и на развитието на концепциите за стила в българските и европейските лингвистични теории. Прави впечатление подчертаната целенасоченост на избора и начина на рефериране на концептуализациите на комичното. Фокусирането върху теорията на Николай Хартман е продиктувано от необходимостта да се разграничат понятията *комично*, *смях*, *хумор*. Схващанията на А. Бергсон са привлечени за идентифицирането и типологизирането на начините за произвеждане на комичното в комедиографията на Нушич; в сходни посоки се използват и изложените постановки на Исак Паси. Направеният преглед ясно откроява комплицирания, многоаспектен и многопластов характер на феномена на комичното. Отчитайки този характер, авторката успява да избегне потенциалните рискове от децентриране на изследователското внимание като канализира и ограничава работата си с категорията на комичното в рамките на собственото си изследователско поле – „проявите на индивидуалния език и стил на Б. Нушич именно като комедиограф“

(61). Кратките обзори „Сръбската литературна и естетическа мисъл за хумора и комичното” и „Комичното в сръбската литература до Бранислав Нушич” очертават необходимия диахронен план и вътрешнонационалния контекст на изследвания проблем. Тук проличава умението на Вяра Найденова да конструира компактен и целенасочен текст, съсредоточавайки вниманието си върху знакови имена и явления, които са обговорени от гледната точка на аспекти, релевантни за изследването.

Макар и сравнително кратка (в типологизиращата си част), подглавата „Комичното в комедиографията на Бранислав Нушич” има основополагащо значение за изследването и особено за конструирането на интердисциплинарния ракурс. Целесъобразно в този смисъл е въвеждането на аспекти, различни от езиково-стилистичния и открояването на жанрово-структурните и тематични белези на Нушичевия комедиографски модел, анализирането на специфичните техники за изграждане на комичната завръзка и комичните ситуации, начините на тяхното разиграване. Изведената типология на комичните герои показва задълбочено познаване както на класическата комедиографска традиция, така и на спецификата на индивидуалната художествена интерпретация на образите *комични маски* в творчеството на Нушич. Систематизирането на основните черти на комедиографския модел на Нушич и създаването на обобщена представа за неговата комедиографска поетика като единство на естетически стратегии за произвеждане на комичното позволява на авторката в следващите глави да фокусира вниманието си върху конкретното проучване на лингвостилистичните средства като интегрална част от Нушичевия комедиографски език и стил.

Втората и третата глава на изследването са в максимално ясна композиционна и концептуална обвързаност, като езиково стилистичното описание и класификация е положено като предходен етап, подготвящ синтеза и обобщаването на комикогенните езикови средства на равнището на художествения текст. Работното разчленяване на езиковия свят на Нушич на отделни езикови равнища е подход, който изразява постулираната още в увода теза, според която именно чрез анализа на езиковите средства от всички равнища на езиковата система се стига до дълбинното равнище, което позволява да се открие

комуникативното намерение на създателя на конкретния текст (9). Приложеният подход е продуктивен за открояването на многопластовия характер на Нушичевия вербален и сценичен комизъм, чието богатство и разнообразие е видимо в изведения широк регистър от езикови елементи с комичен ефект. В тази част особен интерес представляват наблюденията върху драматургичните ремарки, често маргинализирани в литературоведските изследвания, в ролята им на указание за фонетичните характеристики на сценичните реплики. Ценни са и наблюденията на авторката върху богатите стилистични и семантични възможности на показателните местоимения в сръбския език, чиято повишена експресивност обяснява относително фреквентната им употреба за изразяването не само на комични ефекти, а и на широк спектър от емоционално-оценъчни значения в художествени текстове от различни жанрове. (Емблематичен в това отношение е разказът „Они” на съвременника на Нушич – Борисав Станкович, в който ключовите внушения се изграждат върху стилистичния потенциал и семантичния обем на заглавието.) Един от важните акценти в разгърнатия преглед и анализ на експресивната лексика е посочването на възможния съпоставителен ракурс към релевантни за изследването творби от българската литература, както и към творчеството на основоположника на сръбския комедиографски жанр – Йован Стерия Попович. Уплътняването на маркирания диахронен план, който е най-общо очертан в обзорната глава, би било от несъмнена полза за изследването – именно в аспекта на съотнасянето на наблюдаваните езикови средства на комичното с вербалната комика в творбите на Й.Ст.Попович, с който Нушич поддържа интензивен диалог, реализирайки и преки интертекстуални връзки. В рамките на синтактично-стилистичния анализ на комедиите на Нушич авторката извежда основните характеристики на диалогичната комика, откроявайки високата стилогенност на двойното отрицание в сръбския език, стилистичната роля на обръщенията, елиптичните изречения, на редица синтактични фигури и синтактични натрупвания. При детайлното анализиране на недовършените изречения дисертантката стига до извода за функционирането им като „квинтесенция на комичното” в комплекса от вербални и невербални средства за произвеждане на комичен ефект в комедиографията на Нушич.

Изведената във втора глава класификация ситуира изследването на Вяра Найденова в рамките на рядко срещан научен континуитет и приемственост със значението си на реализация на перспективата, зададена от изтъкнатия изследовател на творчеството на Нушич – Йосип Лешич, за възможното установяване на „специфична номенклатура от вербални комични знакове, която ни помага да разберем и формулираме Нушичевата поетика на комичното” (65).

Едно от качествата на научния труд на Вяра Найденова е добре поддържаният баланс между емпиричност и теоретичност на изложението. Този баланс е осезаем и в третата глава, в която авторката логично се насочва към осмислянето на комичното в многоаспектната свързаност на текста и към обобщаващото моделиране на комедиографския стил на Нушич като единна система от отношения на взаимна зависимост и сложни взаимодействия на стилистични похвати. Именно в тази част в най-голяма степен е реализиран и заявеният интердисциплинарен метод, който тук съчетава лингвостилистиката със семиотиката, литературознанието и отчасти със социолингвистиката. Прилагането на системно-интегративния подход е съпроводено с постоянното отчитане на жанровата специфика на комедията като текст, предназначен за сценично изпълнение, а отправна точка на интерпретацията е Лотмановото схващане за художествения текст като макрознак, в който „интеграцията на новите значения се осъществява не на равнището на езика, а на свръхезиковите обединения” (188). В тази част се формулират значими обобщения, отнасящи се до комплексната взаимосвързаност на комичното в езика, в действието, ситуацииите и характерите. Вербалната комика е изведена като конституиращ елемент на комиката на характерите, която е осмислена като проявление на противоречията във вътрешния свят на героите и на разрывите между езиковото и социалното. Анализът на езиковата характеристика на героите извежда на преден план въпроса за ролевото поведение на личността и за езика като фактор и ресурс за набавянето на липсите в идентичността, които социалните метаморфози оголват. Търсейки изворите на комичното, авторката достига до важни изводи за устойчивостта на езиковия опит и несводимостта му до динамиката на социалните превъплъщения. Ефектът на комичното се извлича както от проследяването на стилистичните смесвания в речта

на персонажите, така и от открояването на несъответствията между конвенционализираните езикови и културни маркери на желаните ролеви статус и социалната идентичност и манталитет на героите. Интерпретационният ракурс в тази част на изследването позволява на авторката да насочи вниманието си към общокултурния контекст на епохата, която е заредена с иманентен комизъм, произтичащ от симбиозата на несъвместими културни кодове и ценностни нагласи и от сблъсъка на традиционно и модерно в начина на живот и в моделите на социално общуване. (Комизъм, който Нушич експлицитно формулира и блестящо обобщава в своята проза.)

Отчитането на социокултурните зависимости особено ясно се проявява в анализа на комичното несъответствие между свое и чуждо в речта на персонажите, както и в опита за типологизиращо осмисляне на героите според отношението им към чуждия език в ролята му на новопоявила се културна и социална норма на общуване. Анализите отлично аргументират обобщението за „истинската стойност на комиката и сатирата на Нушич“, която се разкрива „във връзка с цялостния текст на комедията, и с екстралингвистичния контекст, със знанието на зрителя и читателя за ценностната система на епохата...“ (219).

Следва да се отбележи приносният характер на проникновения анализ на един от ключовите моменти в „Г-жа министершата“, зареден с блестящ вербално-сценичен комизъм. Вяра Найденова проявява точен усет за вербалния и сценичен детайл и нюанс при проследяването на интонационното вариране в начина на произнасяне на думата „цилиндър“ и градиращото наслагване на психологически и символни конотации. Интерпретацията тук откроява една от водещите стратегии на комичното в творчеството на Нушич, в рамките на която фарсово-бутафорният комизъм проектира много по-широк диапазон от социални, психологически и културни значения.

Изследователското вглеждане в комедиите на Нушич през проблематиките на ролевото поведение не подминава и въпроса за игровия код, вписан в някои от творбите, интерпретирайки комичното и като ефект от вживяване и заредено със ситуационен комизъм присвояване на езика на чужда роля, и като резултат от

неизбежното езиково саморазкриване чрез неадекватността на речта спрямо спецификата на комуникативната ситуация.

В третата част на изследването заслужава внимание и обстойното разглеждане на омонимията и паронимията, чиято функция е осмислена на фона на цялостния контекст на комедиографските текстове.

Заключението на дисертационния труд представя най-важните изводи и обобщения, отнасящи се до единството и индивидуалността на Нушичевия комедиографски език и стил, но ги вписва в един излишно разгърнат автореферативен контекст.

Съгласна съм с по-голямата част от формулираните от дисертантката приноси на дисертационния труд и преди всичко с приносния характер на систематизиращото обобщаване на езиково-стилистичните стратегии на комичното в комедиографията на Нушич.

Авторефератът отразява адекватно съдържанието на дисертацията.

Бележки и препоръки: Бележките ми се отнасят до наблюдаваната тавтологичност в хода на изложението, която очевидно е резултат от стремежа на авторката да удържа разсъжденията си във фокуса на изследователската теза, но не успява да избегне риска от циклическа повторителност на идентични или твърде сходни тези, постановки и изводи. При подготовката за издаване на труда корекциите в тази посока биха били от несъмнена полза за осигуряването на висока степен на вътрешно сцепление и компактност на текста. В този ред на мисли препоръчително е да се прецизират единичните случаи на некоректна транскрипция на чужди имена.

В заключение: Убедена съм, че дисертационният труд на Вяра Найденова има приносен характер за българската лингвостилистика и обогатява българската литературоведска славистика. Въз основа на изложените по-горе качества на дисертационния труд и на приносния му характер препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Вяра Найденова научната и образователна степен „доктор”.

28.02.2017.

доц. д-р Ина Христова

